

PREDSTAVITEĽKA ŽENSKEJ EMANCIPÁCIE – HANA GREGOROVÁ V ZBIERKACH LITERÁRNEHO A HUDOBNEHO MÚZEA V BANSKEJ BYSTRICI

Soňa Šváčová

Representative of Women's Emancipation – Hana Gregorová in the collections of the Museum of literature and music in Banská Bystrica

Abstract: Museum of literature and music in Banská Bystrica documents important writers and composers, artistic ensembles and works of literary and musical culture of the region. Among the literary collections, an important place is occupied by the typologically diverse collections of female writers: Elena Maróthy-Šoltéssová, Terézia Vansová, Božena Slančíková-Timrava, Hana Gregorová, and others. Hana Gregorová, one of the first Slovak feminists, is the subject of a special museum exhibition in the family home of her husband, the writer Jozef Gregor Tajovský in Tajov. The paper focuses on the development and structure of Hana Gregorová's collection and the reflection on documents of writers Elena Maróthy-Šoltéssová, Terézia Vansová, Božena Slančíková-Timrava and Hana Gregorová in the context of the women's emancipation movement. In addition to the periodicals, the correspondence is a valuable source of information.

Keywords: Hana Gregorová – Elena Maróthy-Šoltéssová – Terézia Vansová – Slovak writer – women's history – feminism – women's equality – Museum of literature and music in Banská Bystrica

Contact: Mgr. Soňa Šváčová, PhD., Literárne a hudobné múzeum Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici, Lazovná 9, 975 58 Banská Bystrica; e-mail: sona.svacova@svkbb.eu

Úvod

Literárne a hudobné múzeum (LHM) Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici je fondovou a pamäťovou inštitúciou, ktorá sa zameriava na dokumentáciu literárnej a hudobnej kultúry banskobystrického regiónu, predovšetkým významných tvorivých a interpretačných osobností spisovateľov, hudobných skladateľov, predstaviteľov literárnej a hudobnej vedy, režisierov, hercov, scénografov a ďalších osobností, umeleckých telies, kultúrnych spolkov, združení, udalostí i podujatí. Predmetom vedeckovýskumného záujmu je tiež dokumentácia výroby a uplatňovania ľudových hudobných nástrojov na Slovensku a knižná kultúra regiónu.¹

Inštitúcia spravuje fond viac ako šesťdesiat tisíc zbierkových predmetov, ktorý sprístupňuje prostredníctvom piatich

stálych múzejných expozícií², krátkodobých výstav, bohatej edičnej, publikačnej i kultúrno-vzdelávacej činnosti. Hoci počtom pracovníkov patrí medzi menšie múzeá, aktívne spolupracuje s ďalšími vedeckými, akademickými, kultúrnymi inštitúciami doma i v zahraničí, zapája sa do nadregionálnych projektov alebo takéto projekty sama iniciuje.³

Zbierkový fond odráža v diachronii okrem primárneho tematického zamerania inštitúcie na oblasť literatúry a hudby aj vývinové tendencie v oblasti muzeológie, odbornej metodológie a politických tendencií v spoločnosti. Začiatky jeho tvorby sú spojené so základnou motiváciou v múzejníctve polovice 20. storočia, snahou o záchranu relevantných artefaktov dokumentovanej skutočnosti a najmä o kvantitatívne kreovanie zbierok prostredníctvom pomerne intenzívnych zberov v teréne. Selekcija predmetov v užšom

1 Literárne a hudobné múzeum v Banskej Bystrici vzniklo 1. marca 1969 s cieľom zbierať, chrániť, spracúvať a účelne využívať pamiatky po významných osobnostiach literárneho a hudobného života, ktoré sa narodili, žili a tvorili v banskobystrickom regióne. Od roku 2001 bolo pričlenené k Štátnej vedeckej knižnici v Banskej Bystrici ako organizačný útvar, v súčasnosti je akreditovaným vedeckovýskumným pracoviskom. Viac o histórii múzea Soňa ŠVÁČOVÁ, Z dejín Literárneho a hudobného múzea – On history of Museum of Literature and Music, in: Soňa ŠVÁČOVÁ et al, Literárne a hudobné múzeum v Banskej Bystrici – Museum of Literature and Music in Banská Bystrica, Banská Bystrica 2019, s. 13–30.

2 Tri expozície sa nachádzajú v sídle LHM: Múzeum – domov múz, Ľudové hudobné nástroje na Slovensku, Bábkarský salón, a dve sú vysunutými expozíciami: Pamätný dom Jozefa Gregora Tajovského v Tajove a Pamätná izba Pavla Tonkoviča v Podkoniciach.

3 Literárne a hudobné múzeum iniciovalo v roku 2016 vznik projektu Museologica literaria s cieľom odborne reflektovať literárno-múzejnú a hudobno-múzejnú problematiku, záštitu nad ním prevzala Odborná komisia pre odborné múzejné činnosti Zväzu múzeí na Slovensku, od roku 2019 projekt realizuje novozaložená Literárna a hudobná komisia Zväzu múzeí na Slovensku. Uskutočnili sa štyri vedecké konferencie, tri so zahraničnou účasťou (2017, 2019, 2021, 2023).

Obr. 1. Pamätný dom Jozefa Gregora-Tajovského v Tajove. Zdroj: Literárne a hudobné múzeum v Banskej Bystrici.

kontexte partiálnych tém sa uplatňovala postupne aj v závislosti od rezonovania týchto tém v spoločnosti. Kým do roku 1989 prevládali tendencie v súlade s dobovým režimom⁴, po uvoľnení v roku 1989 sa otvoril priestor aj témam reflektujúcim personálnu rovinu človeka nárokujúceho si na dôstojnú, slobodnú, rôznorodú a rovnoprávnú existenciu.

Problematicke ženskej otázky, feminizmu, emancipácie žien sa múzeum začalo venovať najmä v kontexte osobnosti spisovateľky Hany Gregorovej,⁵ manželky spisovateľa Jozefa Gregora Tajovského, ktorého expozíciu spravuje LHM v Tajove od roku 1973. Lokácia – rodisko manžela bolo v tomto prípade hlavným motivačným pilierom miesta uchovávaného zbierok Hany Gregorovej najprv v Tajove⁶ a neskôr v Banskej Bystrici. (Obr. 1) Význam lokácie pri tvorbe zbierkového fondu vo všeobecnosti je objektívne funkčné kritérium. To napokon vysvetľuje existenciu zbierok so vzťahom ku Gregorovej i v iných miestach jej pôsobenia počas života: v jej rodisku Martine sa nachádzajú relevantné pamiatky v Literárnom múzeu a v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice, v mieste jej neskoršieho života a pôsobenia v Bratislave spravuje fond so vzťahom k jej osobnosti Múzeum mesta Bratislavy.⁷ Počiatočný záujem odborných pracovníkov LHM o problematiku emancipácie žien bol prirodzene úzko viazaný na osobu Hany Gregorovej s cieľom lektorského sprístupňovania informácií o jej živote a diele v tajovskej múzejnej expozícii. Neskôr

múzeum usporiadalo dva odborné semináre a z príspevkov vydalo zborníky tematicky zamerané nielen na pôsobenie H. Gregorovej v ženskom hnutí, ale aj na širší kontext ženskej emancipácie na Slovensku: *Emancipácia v slovenskej literatúre a Hana Gregorová nielen pri knihe*.⁸ Pokračovanie vo výskume témy s rozšírením záujmu v tomto kontexte aj o ďalšie spisovateľky vo fonde LHM je integrálnou súčasťou činnosti pracovníkov múzea vo všetkých odborných múzejných činnostiach od nadobúdania zbierkových predmetov cez ich vedecké zhodnotenie až po prezentáciu výsledkov výskumu prostredníctvom špecifických foriem múzejnej komunikácie.

Cieľom príspevku je naznačiť zámer dokumentácie spisovateľiek zo strany múzea a v kontexte hlavnej témy reflektovať vzájomné prieniky v ich prístupe „k ženskej otázke“, nie podať podrobný bio-bibliografický obraz ich tvorivých osobností. Primárne sa sústreďujeme na vybrané autorky v zbierkovom fonde LHM: Elenú Maróthy-Šoltésiovú, Teréziu Vansovú, Boženu Slančíkovú-Timravu, Hanu Gregorovú, ktoré spája téma emancipácie žien s uvedením stručných údajov o ich živote a diele a naznačením spojitosti s banskobystrickým regiónom ako rozhodujúcim motivačným činiteľom ich dokumentácie v LHM. Hane Gregorovej venujeme osobitný priestor. Vo fondoch si budeme všímať doklady vzájomných vzťahov spisovateľiek i vzťahy s ďalšími predstaviteľkami emancipačných snáh.

Ženské autorky a „ženská otázka“ vo fonde múzea

Významné miesto v dejinách slovenskej literatúry patrí ženám-spisovateľkám. V kontexte počiatkov snáh žien o rovnoprávne postavenie v spoločnosti zameriame svoju pozornosť najmä na autorky-súputníčky, ktoré spájali záujem o postavenie žien v spoločnosti: Elenú Maróthy-Šoltésiovú (6. 1. 1855 Krupina – 11. 2. 1939 Martin), Teréziu Vansovú (18. 4. 1857 Zvolenská Slatina – 10. 10. 1942 Banská Bystrica) (Obr. 2), Boženu Slančíkovú-Timravu (2. 10. 1867 Polichno – 27. 11. 1951 Lučenec) (Obr. 3) a osobitne Hanu Gregorovú (30. 1. 1885 Martin – 11. 12. 1958 Praha), považovanú za priekopníčku v oblasti emancipácie žien na Slovensku. (Obr. 4) Múzeum spravuje osobné fondy ženských autoriek v rôznom rozsahu. Typograficky sú rôznorodé, zahŕňajúce predovšetkým výsledky ich tvorivej práce vo forme knižných a časopiseckých vydaní, rukopisov, autorizovaných strojopisov, početnej osobnej odoslanej i prijatej

4 Na spoločenskú objednávku spravovalo LHM od roku 1973 Pamätný dom Slovenského národného povstania v Balážoch a v Kališti. Tieto expozície prešli začiatkom 90. rokov do správy Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici. K LHM patrila od roku 1974 tiež Pamätná izba Klementa Gottwalda, ktorá v 90. rokoch zanikla.

5 Pamätný dom Jozefa Gregora Tajovského bol otvorený 19. 5. 1968 s expozíciou Jozefa Gregora Tajovského, Hany Gregorovej a ďalšieho významného tajovského rodáka Jozefa Murgaša. Správcom do roku 1973 bolo Vlastivedné múzeum (dnes Stredoslovenské múzeum) v Banskej Bystrici. Téma ženskej emancipácie bola prirodzenou súčasťou lektorátu v časti expozície venovanej životu a diele spisovateľky Hany Gregorovej v kontexte jej literárnej a spoločenskej aktivity.

6 Bližšie k histórii zbierania predmetov k osobe Tajovského a Gregorovej v publikácii Soňa ŠVÁČOVÁ, Pamätný dom Jozefa Gregora Tajovského v Tajove, Banská Bystrica 2018.

7 Problematicku osobnej pozostalosti či živých fondov Jozefa Gregora Tajovského a Hany Gregorovej aktuálne prezentujú viacerí autori v publikácii Daniel HUPKO (ed.), Janko Jesenský a Jozef Gregor Tajovský: pramene – dimenzie – reflexia, Bratislava 2020, zborník z rovnomennej konferencie, ktorá sa uskutočnila 17. októbra 2019 v Múzeu mesta Bratislavy, Bratislava 2020 (Ľuboš KAČÍREK, Osobná pozostalosť Jozefa Gregora Tajovského a Hany Gregorovej v Múzeu mesta Bratislavy, s. 67–77; Soňa ŠVÁČOVÁ, Gregorovci v múzejnej dokumentácii a komunikácii Literárneho a hudobného múzea v Banskej Bystrici, s. 79–93; Adriana BRÁZDOVÁ, Rodina Jesenských a Gregorovcov v zbierkach Literárneho múzea Slovenskej národnej knižnice v Martine, s. 95–111; Karin ŠIŠMIŠOVÁ, Janko Jesenský a Jozef Gregor Tajovský v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice, s. 113–130). Súpis fondov Tajovského a Gregorovej v Literárnom archíve vydala Matica slovenská, Martin 1968.

8 Zlata TROLIGOVÁ (ed.), Emancipácia v slovenskej literatúre: zborník z odborného seminára Banská Bystrica 24. februára 2005, Banská Bystrica 2006; Zlata TROLIGOVÁ (ed.), Hana Gregorová nielen pri knihe, Banská Bystrica 2009.

Obr. 2. Elena Maróthy-Šoltéssová a Terézia Vansová. Zdroj: LHM-BB, ev. č. L 00580.

Obr. 3. Božena Slančíková-Timrava – portrét z posledných rokov života, autor Pavol Uhrin. Zdroj: LHMBB, ev. č. L 22063.

korešpondencie, osobných predmetov, drobných tlačí, fotografií i audiovizuálnych dokumentov.

E. Maróthy-Šoltéssová, T. Vansová a B. Slančíková-Timrava pochádzali z učených rodín evanjelických farárov, vychovávané boli v kresťanskom a národnom duchu, v domácom prostredí získali základné vzdelanie, životné hodnoty, kultúrnu rozhl'adenosť i vzťah k literatúre a záujem o veci verejné. Nedostatok školského vzdelania si dopĺňali samovzdelávaním, čítaním kníh a časopisov. Ich osud bol v mnohom podobný. Svoje životné kroky spojili na istý, kratší či dlhší čas, i s banksobystrickým regiónom, čo bola primárna motivácia ich dokumentácie v LHM.

E. Maróthy-Šoltéssová, dcéra štúrovského básnika Daniela Maróthyho, úspešne vstúpila do literatúry poviedkou *Na dedine*. Po vydaní románu *Proti prúdu* a autobiografickej knihy *Moje deti. Dva životy od kolisky po hrob. Zápisky a rozpravy* sa orientovala na literatúru faktu a memoáre

Sedemdesiat rokov života: autobiografická rozprava.⁹ Významná bola jej práca v ženskom spolku Živena a neskôr v rovnomennom časopise¹⁰ i spolupráca s českým časopisom pre ženy a dievčatá *Ženský svět*. Podstatný vplyv na kreovanie jej životných postojov malo stretnutie so spisovateľom Kolomanom Banšellom, ktorý v nej vzbudil záujem o ženskú otázku, so štúrovským básnikom Andrejom Sládkovičom, prozaikom Martinom Kukučinom i národovkyňou Emou Goldpergerovou. (Obr. 5) Zaslúžila sa o otvorenie Ústavu M. R. Štefánika v Martine (1926), ktorý vychovával slovenské dievčatá. Satisfakciou pre jej celoživotné snaženie bol vznik prvej vyššej školy pre ženské povolania a päťmesačná gazdinská škola v Martine (1919).¹¹ LHM ochraňuje pomerne skromný fond zbierkových predmetov so vzťahom k E. Maróthy-Šoltéssovej: prevažujúcu skupinu tvorí osobná korešpondencia (34 listov a korešpondenčných lístkov z rokov 1934–1939) so sestrou Izabellou Slávikovou,¹² vydania

9 Elena MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, *Na dedine*, Slovenské pohľady, 1881, roč. 1, č. 6, s. 505–524; E. MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, *Proti prúdu*, Turčiansky Sv. Martin 1894; Elena MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, *Moje deti. Dva životy od kolisky po hrob. Zápisky a rozpravy*, Turčiansky Sv. Martin 1924; Elena MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, *Sedemdesiat rokov života: autobiografická rozprava*, Martin 1925.

10 Od roku 1883 pôsobila vo funkcii podpredsedníčky a v rokoch 1894–1927 predsedníčky spolku Živena. Redaktorkou časopisu *Živena* bola v rokoch 1912–1922.

11 O živote a diele Šoltéssovej a ďalších slovenských spisovateľiek viac: Elena MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, *Sedemdesiat rokov života: autobiografická rozprava*, Turčiansky Sv. Martin 1925; Marcela MIKULOVÁ, *Tri spisovateľky (Šoltéssová, Vansová, Timrava)*, Bratislava 2015; Dana HUČKOVÁ, *Kontexty slovenskej moderny*, Bratislava 2014, s. 44–91; Daniela KODAJOVÁ a kol., *Živena: 150 rokov spolku slovenských žien*, Bratislava 2019; Andrea BOKNÍKOVÁ (ed.), *Potopené duše: z tvorby slovenských poetiek v prvej polovici 20. storočia*, Bratislava 2017.

12 Izabella Božena Sláviková (21. 9. 1865 Ľuboreč – 10. 7. 1941 Banská Bystrica) bola kultúrna a osvetová pracovníčka. Spolupracovala s Teréziou Vansovou, pracovala v družstve Lipa, písala do časopisu *Včielka*, v časopise *Živena* uverejnila *Rozpomienky*, in: *Lexikón slovenských žien*, Martin 2003, s. 220.

Obr. 4. Hana Gregorová – portrét. Zdroj: LHMBB, ev. č. L 18052.

jej knih, portrétné fotografie a fotografie rodiny. (Obr. 6) Listy písané sestre sa tematicky týkajú okrem rodinných udalostí a zdravia i vecí verejných. Šoltésová informuje o dianí v Turčianskom Sv. Martine, vyslovuje názor na politické strany v prvej ČSR.¹³ Na smrť T. G. Masaryka reaguje v liste z roku 1937: „*Tá choroba a smrť pána prezidenta Osloboditeľa sa ma hlboko dotkla, celá myseľ mi bola vždy pritom, i noviny, ktoré Oľga kupovala, vždy o tom písali. Teraz sa ukázalo, ako náš Masaryk bol hlboko ukotvený v duši svojho národa, všetkého svojho občianstva – aká to bola mohutná sila v ňom...*“¹⁴ Správy z aktuálneho diania v spolku Živena¹⁵ a záujem o literárnu tvorbu i život, predovšetkým Terézie Vansovej, susedy Izabelly Slávikovej z Fortničky v Banskej

Bystrici, tematicky dopĺňajú kolekciu korešpondencie v jej zbierkovom fonde. Víta iniciatívu správcu vydavateľstva spolku Živena Fedora Jesenského vydať k 80. narodeninám Vansovej výber z jej beletrie: „*Z Vansovej diela sa dá veľa pekných a milých vecí navyberať, ktoré sú naozaj cenné.*“¹⁶ Úprimne sa zaujíma o priebeh osláv organizovaných Živenou 18. 4. 1937 v Banskej Bystrici i o spokojnosť Vansovej s knihou Andreja Mráza o jej literárnom diele. Sama považuje publikáciu za vydarenú.¹⁷

Terézia Vansová bola autorkou poézie, poviedok, noviel, humoresiek, románov, cestopisov, divadelných hier a kuchárskych kníh. V súlade s dobovým prístupom k vzdelávaniu dievčat jej po skončení ľudovej školy bolo umožnené len štúdium na súkromnej škole Karola Orfanidesa v Banskej Bystrici (1870) a na súkromnom maďarskom ústave A. Fábryovej v Rimavskej Sobote (1871). Na oboch školách sa zdokonaľovala najmä v nemčine a maďarčine, ostatné vzdelávanie bolo nedostatočné. Na fare u otca Samuela Medveckého spoznala významných národovcov Andreja Sládkoviča, Jána Francisciho, Jána Čajaka, Pavla Dobšinského. Prostredníctvom rozhovorov s nimi si dopĺňala svoje vedomosti. Myšlienku vzdelávania žien neskôr aktívne presadzovala vo svojom literárnom a verejnom pôsobení. Ako prvá slovenská ženská autorka publikovala román *Sirota Podhradských*, neskôr historický román *Kliatba*, *Novú kuchársku knihu*, cestopis *Pani Georgiadesová na cestách: veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*, memoáre *Môj muž*,¹⁸ preložila do slovenčiny knihu Boženy Němcovej *Babička*. Príspevky písala pre *Národné noviny*, *Slovenské pohľady* a iné časopisy.¹⁹ Bola podpredsedníčkou spolku Živena, od roku 1898 začala vydávať ženský časopis *Dennica*,²⁰ pracovala ako redaktorka časopisu *Slovenská žena*. V Banskej Bystrici navštevovala nemeckú dievčenskú školu (1870), neskôr (1911) sa sem s manželom, evanjelickým kňazom Jánom Vansom natrvalo presťahovala, prežila tu plodné obdobie svojho života a je tu aj pochovaná.

V sedemdesiatych rokoch 20. storočia sa do LHM kúpou a darom dostala pozostalosť Terézie Vansovej z domu, v ktorom v Banskej Bystrici žila s chovanicom Oľgou Vranou.²¹ Fond kontinuálne dopĺňovali odborní pracovníci múzea a v roku 2020 ho významne obohatili o pozostalosť Oľgy Vranej kúpou od starožitníka. Typologicky je fond pestrý: okrem rukopisných noviel, poviedok, čít

13 Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici – Literárne a hudobné múzeum (ŠVK-LHM Banská Bystrica), f. Šoltésová, E. M., k. I., ev. č. L 05926, list Dr. Jánovi Slávikovi a Bele Slávikovej, 6. 11. 1933, pozvánka na otvorenie Slovenskej národnej galérie v Turčianskom Sv. Martine; návrh finančne podporiť Slovenskú ligu pre menšinové školy na maďarskom pohraničí a chudobných evanjelikov v Rusku; ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Šoltésová, E. M., k. I., ev. č. L 05927, list Dr. Slávikovi a Bele, 3. 12. 1933.

14 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Šoltésová, E. M., k. I., ev. č. L 05961, list Bele Slávikovej, 23. 9. 1937.

15 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Šoltésová, E. M., k. I., ev. č. L 05951, list Bele Slávikovej, 16. 11. 1936, spomienka na martinskú senzáciu: vydaj sekretárky Živeny Aničky Štarkovej za farára Jána V. Hroboňa v Istebnom na Orave.

16 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Šoltésová, E. M., k. I., ev. č. L 05952, list Bele Slávikovej, 6. 12. 1936.

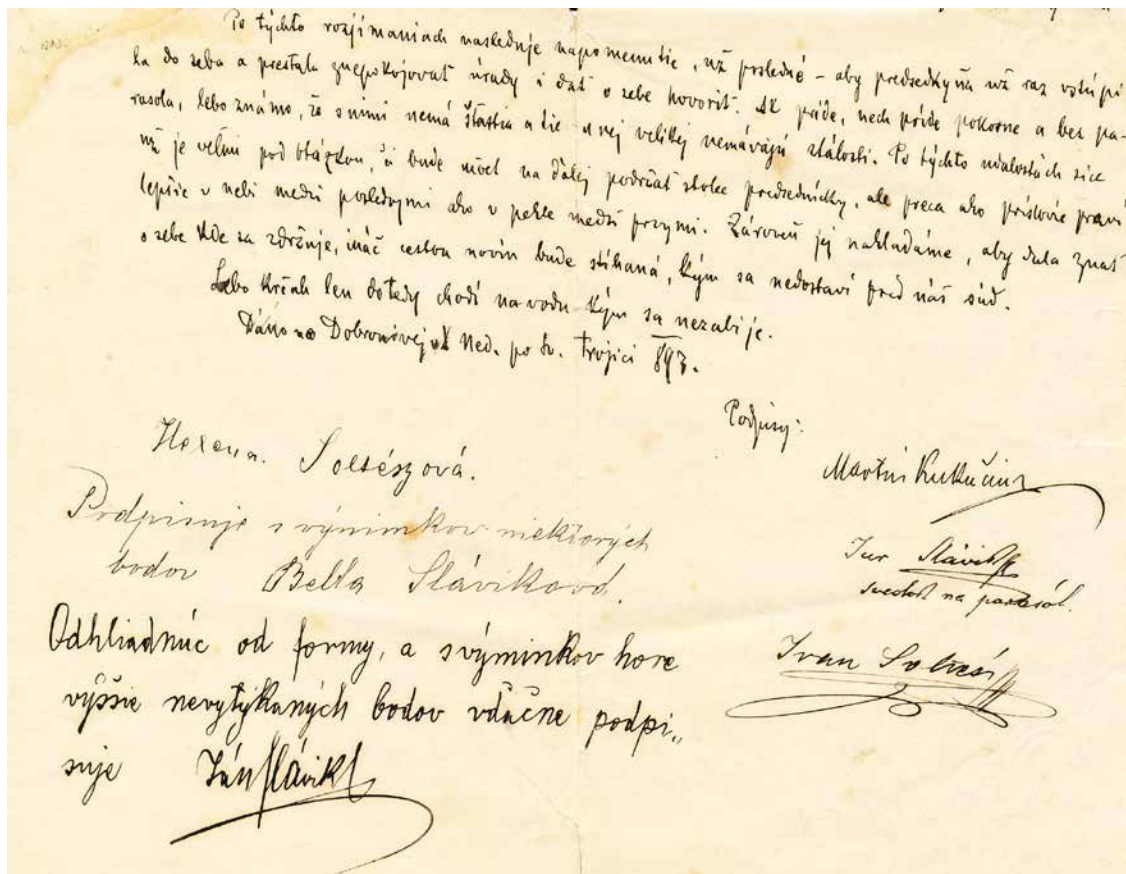
17 Andrej MRÁZ, Literárne dielo Terézie Vansovej, Turčiansky Sv. Martin 1937.

18 Terézia VANSOVÁ, *Sirota Podhradských*, Ružomberok 1889; Terézia VANSOVÁ, *Nová kuchárska kniha*, Liptovský Sv. Mikuláš 1914; Terézia VANSOVÁ, *Kliatba*, Košice 1926; Terézia VANSOVÁ, *Môj muž*, Slovenské pohľady 1926–1928; Terézia VANSOVÁ, *Pani Georgiadesová na cestách: veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu*, Praha 1930. Terézia VANSOVÁ, *Slovenka doma i na cestách*. Čítanka, Bratislava 2011.

19 Časopis *Obzor*, *Národný hlásnik*, *Priateľ dietok*, *Dom a škola*.

20 Vydávanie časopisu *Dennica* inicioval Karel Kálal (1860–1930), český spisovateľ, učiteľ, osvetový pracovník. Spolupracoval so slovenským národným hnutím čechoslovakistického zamerania. Bližšie: Biografický lexikón Slovenska IV, Martin 2010, s. 363–364.

21 Oľgu Vranú, dcéru českého profesora Václava Vraného, narodenú 22. 8. 1884 v Lomničke si vzali manželia Vansovci do výchovy ako dvojročnú polosirotu po smrti jej matky Emílie. Oficiálna úradná adopcia bola realizovaná až v roku 1939, kedy jej počas Slovenskej republiky hrozilo vypovedanie do protektorátu Čechy a Morava. Podrobne o tom píše Xénia ŠUCHOVÁ, *Smutný príbeh zo smutných čias: dve vojny v rodinnom živote Terézie Vansovej*, Forum Historiae [online], 2009, roč. 3, č. 2 [cit. 20. 06. 2022]. Dostupné z: <https://www.forumhistoriae.sk/sk/clanok/smutny-pribeh-zo-smutnych-cias-dve-vojny-v-rodinnom-zivote-spisovatelky-terezie-vansovej>

Obr. 5. Zápisnica zo zasadnutia výboru Živeny na Dobrej Nive, r. 1893, zapísal Martin Kukučín. Zdroj: LHMBB, ev. č. L 09176.

a poznámok T. Vansovej obsahuje početné knižné vydania jej diela, korešpondenciu s osobami a inštitúciami,²² fotografie, úradné dokumenty, reálie: zariadenie domu v Banskej Bystrici, nábytok, osobné predmety, kuchynské náradie. Skupinu typografík dopĺňajú početné vydania časopisu *Dennica* (1898–1945). V kontexte témy príspevku je zaujímavá, hoci nie početná, korešpondencia s Hanou Gregorovou: list z Martina z roku 1913: „Vzácná pani, 17. mája budem v Plzni prednášať o slovenskej žene. Prednáška takáto sa nemôže obísť bez Vášho mena. Ponevác ale nemám žiadnych prameňov, kde by som si počiatky a postup Vašej práce mohla preštudovať, preto Vás prosím, ráčte byť láskavá a na koľko Vám možno, opište mi to. Ako vznikla *Dennica*? Čo Vám prekážalo v literárnej práci? Odpusťte, že Vás o to tak pozde prosím, keď sa čas odchodu už veľmi blíži. Nebolo mi prv možno písať prednášku, lebo som spoločensky

moc vyčerpaná...“²³ a korešpondenčný listok z roku 1926 z Bratislavy: „Vzácná pani, prosím Vás len o to, či môžem uviesť, že ste si dopisovali so Sokolovou a Novákovou? Odpusťte, že Vás trápim. Ako pôsobili na Vás Pastrnkove a Kalalove dopisy? V úcte ruky bozkáva Vaša Hana Gregorová. Bratislava, Palisády 3810.“²⁴ Nachádza sa tu aj list T. Vansovej, v ktorom prosí H. Gregorovú o „nejaký“ príspevok do časopisu *Slovenská žena*, ktorý „začali vydávať“, píše o ťažkostiach s prácou pre tento časopis zavinených jej vekom a únavou, o svojich obľúbených knihách a ich prípadnom zapožičaní H. Gregorovej i o vážnom zdravotnom stave svojho manžela.²⁵ Tu je potrebné objasniť zameranie časopisu v zmysle politickej výchovy a pôsobenia na ženy ako na voličky, články nabádali ženy aktívne sa zapojiť do politiky. O vydávaní časopisu sa rozhodlo na pracovnej porade spolku Živena v Turčianskom Sv. Martine, úvodník

22 Osobnosti: Hana Gregorová, František Votruba, Ema Goldpergerová, František Frýdecký, Mária Kozáčková-Bendová, Andrej Halaša, Svetozár Hurban Vajanský, Alexander Kardoš, Alexander Medvecký, Fedor Korbel, Michal Matunák, Katarína Piltz, Martin Rázus, Pavol Sochán, Hermína B. Stebalová, Oľga Vraná, Ludmila Daxnerová, Ján Čajak, Ján Voroda, Adela Dobšínská, Ján Vansa, Ludevít Medvecký a i.

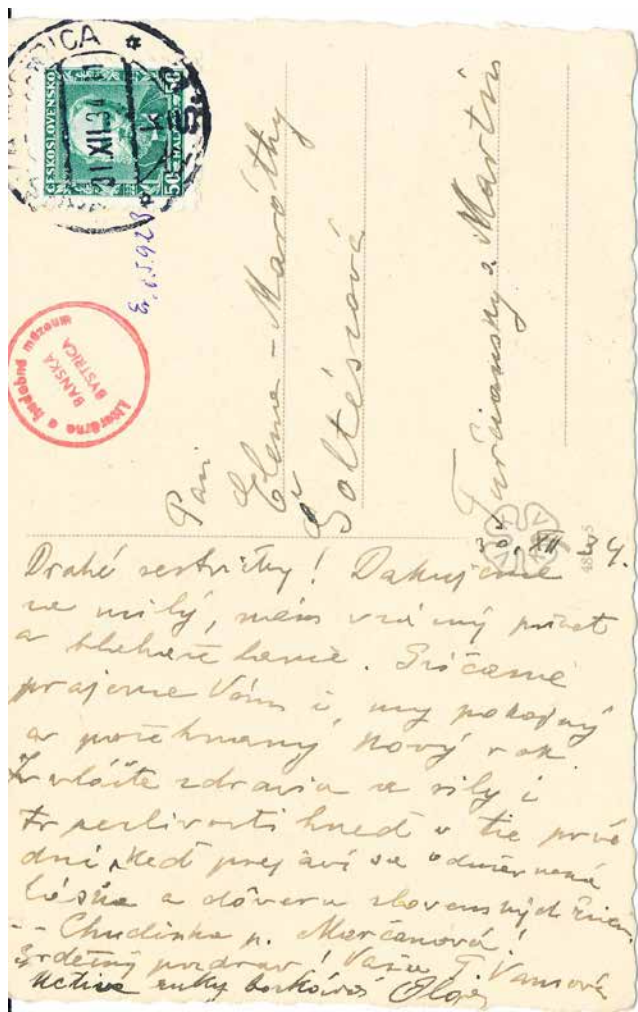
Inštitúcie: Knižtlačiareň Šimona Roháčka v Modre, Vydavateľstvo František Klimeš, administrácia časopisu Živena, Miestny odbor Živeny v Žiline, Matica slovenská, Ochotnícky divadelný krúžok v Blatnici, Združenie evanjelickej mládeže v Brezne, Ústredný spolok česko-slovenských žien v Kysáči, Okresný súd v Banskej Bystrici, denník Slovenská krajina, nakladateľstvo Slovenský Východ, ministerstvo školstva a národnej osvety, Ministerstvo zemédelství ČSR.

23 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Vansová, Terézia, ev. č. L 00774, korešpondencia prijatá od Hany Gregorovej, Martin 5. 3. 1913, list. V Plzni prednášala Gregorová o slovenskej žene na pozvanie pracovníkov Československej jednoty. Jej tvrdenia o zaoštalosti vzdelanostného stavu slovenskej ženy vyvolali pobúrenie a kritiku v Národných novinách, ale i medzi evanjelickými farárkami. Podrobnejšie o tom: Hana GREGOROVÁ, Spomienky, in: Hana GREGOROVÁ, Slovenka pri knihe. Čítanka, Bratislava 2007, s. 111–112.

24 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Vansová, Terézia, korešpondencia prijatá od Hany Gregorovej, ev. č. L 00775, Bratislava 5. 4. 1926, korešpondenčný listok.

25 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Vansová, Terézia, korešpondencia odoslaná Hane Gregorovej, ev. č. L 01693, nedat.

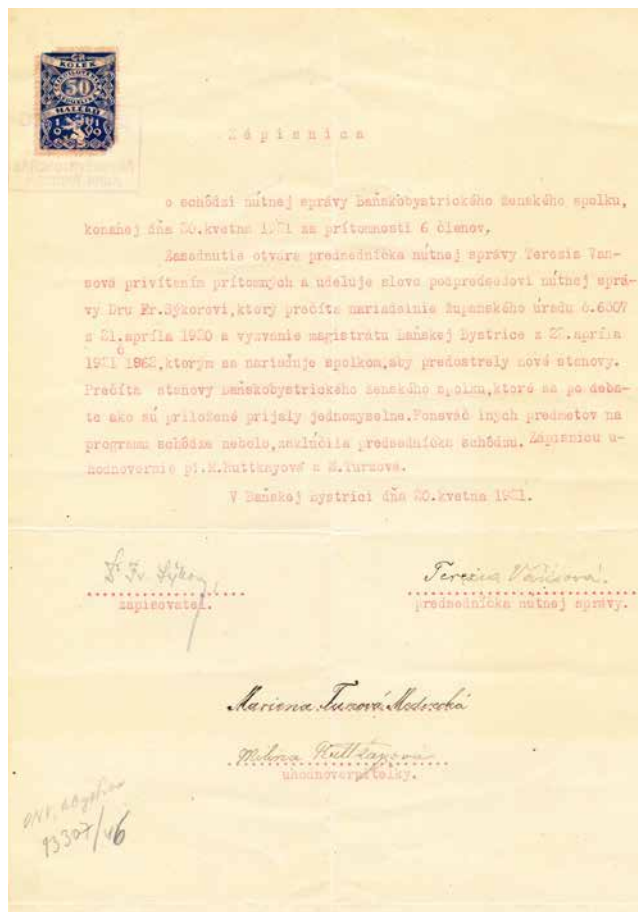

Obr. 6. List Elene Maróthy-Šoltészovej od Terézie Vansovej a Olgy Vraney, 30. 12. 1934. Zdroj: LHMBB, ev. č. L 05923.

do prvého čísla napísala Elena Maróthy-Šoltészová. Vydávanie časopisu sprevádzal nedostatok financií na tlač, čo prislo k predčasnému ukončeniu vydávania (1920–1923).²⁶

T. Vansová uverejňovala Gregorovej príspevky v *Dennici* v rokoch 1910–1914. Skupinu dopĺňa zápisnica zo zasadnutia ženského spolku v B. Bystrici 20. 5. 1921 (Obr. 7) ako doklad angažovanosti T. Vansovej v tejto oblasti.²⁷ Priateľský vzťah viazal T. Vansovú i s Elenou Maróthy-Šoltészovou. Spomína ju, pravdepodobne, v posledných poznámkach písaných tri mesiace pred smrťou. Útržkovité fragmenty myšlienok zaznamenávajú jej aktuálne pocity, ale i spomienky na významné momenty zo života: „Šoltészová horovala za školy... Srdečné bolo hneď i naše prvé oboznámenie...“²⁸

Pozoruhodné sú slová o manželskom živote zapísané farárom Jánom Vansom na ceste loďou Severným morom do Kodane: „Manželský život o mnoho väčšie povinnosti

Obr. 7. Zápisnica zo zasadnutia ženského spolku v Banskej Bystrici 20. 5. 1921. Zdroj: LHMBB, ev. č. L 00242.

nakladá ľuďom a že kňaz ženatý môže byť ešte bezištnejší než neženatý. V živote vidíme, že starí mládenci sú zväčša veľkí sobci a nevedia mať opravdového súcitu – vyjmúc veľmi zriedkavé vynikajúce prípady s trpiacimi bližnými.“ Rukopisná poznámka je dokladom, že téma manželských vzťahov nebola ani v tom čase témou, ktorej sa venovali len ženy.²⁹ (Obr. 8)

Ďalšia ženská autorka, ktorej dokumenty spravuje LHM, je Božena Slančíková-Timrava. Život i literárnu tvorbu spojila so svojím rodiskom – Novohradom. Vzdelával ju otec, evanjelický farár Pavel Slančík. Prvú poviedku *Za koho ísť* i ďalšie práce uverejňovala v budapeštianskych *Slovenských novinách*, na žiadosť Jozefa Škultétyho³⁰ posielala ďalšie poviedky do *Slovenských pohľadov*, úspech zožali najmä *Pomocník*, *Nemilí*, *Boj*, *Skúsenosť* a i. Publikovala aj v časopise *Dennica* a *Živena* i v *Kalendári Národného slovenského spolku v USA*. Symbolom dedinského konzervatizmu sa stala poviedka *Ďapákovci*. V Prahe vyšli prózy *Dedinské povesti*, novela *Všetko za národ*. Za dielo *Dve*

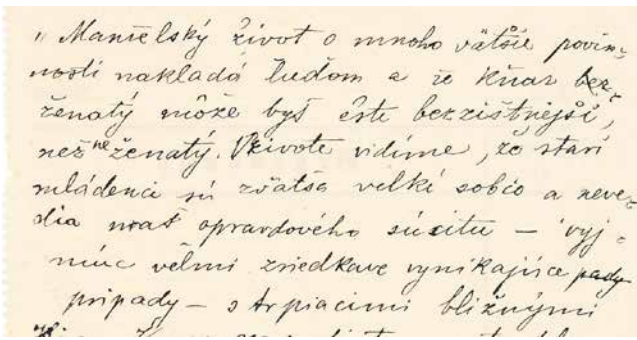
26 Gabriela DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, *Vojna ako akcelérator? Politická participácia žien v Uhorsku a v Československej republike*, in: Juraj BENKO – Gabriela DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, *S ľudom a pre ľud: cesty k demokracii na Slovensku za monarchie a prvej republiky*, Bratislava 2020, s. 303–361; Marián GLADIŠ, *Prvé slovenské ženské časopisy: Dennica, Živena, Slovenská žena (1898–1923)*, Košice 2021.

27 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Vansová, Terézia, Zápisnica zo zasadnutia ženského spolku v B. Bystrici 20. V. 1921, ev. č. L 00242. Názov spolku sa na dokumente bližšie neuvádza.

28 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Vansová, Terézia, k. I., ev. č. 01209, posledný zápisník z roku 1942.

29 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Vansová, Terézia, úvahy o manželstve Jána Vansu, ev. č. L 00920, rukopis, nedat.

30 Jozef Škultéty (1853–1948), slovenský literárny kritik, historik, jazykovedec, publicista. Redigoval a neskôr vydával *Slovenské pohľady*, bol redaktorom *Národných novín*, *Slovenskej knižnice*, *Letopisu* a *Zborníka Matice slovenskej* a predsedom *Muzeálnej slovenskej spoločnosti* v Martine. K otázke rovnoprávnosti žien zastával konzervatívne stanovisko.

Obr. 8. Úvahy o manželstve Jána Vansu. Zdroj: LHMBB, ev. č. L 00920.

doby a za celoživotné dielo dostala štátnu cenu. S Banskou Bystricou ju viazalo štúdium na meštianskej škole v roku 1881. Výsledkom dokumentácie Timravy v LHM je menší fond zbierkových predmetov obsahujúci knižné vydania jej diel a literárnovedné publikácie, portrétna fotografie, fotografie rodného domu v Polichne i materskej školy, v ktorej pôsobila. Medzi drobnými tlačami sú bulletin premiér divadelných hier na motívy jej poviedok alebo reflektujúce Timravu ako spisovateľku a ženu. Divadlo SNP v Martine uviedlo 28. 4. 1995 hru *Skon Paľa Ročku* na motívy rovnomennej poviedky, Bábkové divadlo na Rázcestí v Banskej Bystrici uviedlo 23. 4. 2011 hru *Variácie lásky* na motívy poviedky *Za koho ísť*.³¹ Korešpondencia absentuje.

Všetky spomenuté autorky spájala túžba po vzdelaní, spisovateľstvo, všetky boli aj redaktorkami, publicistkami, osvetovými pracovníčkami, verejnými činiteľkami, aktívnymi obhajkyňami rovnoprávného postavenia žien v spoločnosti. Každá však iným spôsobom. Príčinu môžeme zaisť vidieť všeobecne v dobovom kontexte, ale paralelne tiež individuálne v osobnostnom nastavení protagonistiek. Kým E. Maróthy-Šoltésová a T. Vansová pôsobili skôr v duchu umierneného feminizmu zdôrazňujúceho kresťansko-konzervatívne hodnoty³² a zohľadňujúce realnosť presadzovania práv žien v prostredí dominantného konzervatívneho centra v Turčianskom Sv. Martine, ktoré reprezentovali redaktori *Národných novín* Svetozár Hurban Vajanský a Jozef Škultéty, Hana Gregorová predstavovala najradikálnejší smer v slovenskom ženskom hnutí. Za emancipáciu žien sa zasadzovala bez ohľadu na odmietavé reakcie a nepochopenie okolia.³³ Významným faktorom v rozdielnych prístupoch bol aj zásadný generačný rozdiel (tridsať rokov) medzi E. Maróthy-Šoltésovou a T. Vansovou na jednej strane a H. Gregorovou na strane druhej.

Spisovateľky reflektovali situáciu nerovnocenného a nerovnoprávného postavenia žien v spoločnosti, keď konvencie vyžadovali ich podriadenosť mužovi, nemožnosť

samostatne aktívne zasahovať do spoločenského a politického života, ale pôsobnosť limitovanú výlučne v rodine. Rovnako tak reflektovali aj čoraz naliehavejšie hlasy zo sveta o potrebe zmeniť toto nedôstojné postavenie. Samy boli otvorené novým podnetom a na rôznej úrovni ich aj uskutočovali. Ich tvorba vychádzala, prekonávajúc počiatočný idealizmus, z reality a v mnohých ohľadoch ako novátorská, bola často nepochopená. Najvýraznejším príkladom je vydanie knihy Hany Gregorovej *Ženy* v roku 1912, kde autorka s dovedty nevidanou otvorenosťou reflektuje problematiku nešťastných vzťahov v manželstve.³⁴

Faktom však je, že od polovice 19. storočia sa už nedali ignorovať silnejšie snahy o uplatňovanie sa žien mimo rodiny.³⁵ Do verejného života postupne, popri robotníckych, slúžkach a iných ženám vyhradených povolaniach, vstupovali literátky – spisovateľky, redaktorky, korektorky, prekladateľky. Tieto intelektuálky ako prvé artikulovali problematiku postavenia žien v spoločnosti a vlastnou činnosťou prelamovali zaužívané schémy. Literatúra verbalizovala problematiku postavenia žien a stala sa akousi jej arénou. Na území Slovenska sa reflektovala ženská otázka v súvislosti s národnou. Mužskí predstavitelia slovenského národného hnutia si uvedomili, že v období odopierania národných nárokov slovenského obyvateľstva v Uhorsku v 19. storočí môže žena podporovať národno-emancipačné snahy prostredníctvom výchovy detí v rodine. Tomuto cieľu mali pomôcť aj ženské spolky. Mužskí predstavitelia národného hnutia Ambro Pietor, Viliam Pauliny-Tóth, Martin Čulen a Mikuláš Štefan Ferjenčík preto iniciovali založenie ženského spolku *Živena* 4. 8. 1869 v Turčianskom Svätom Martine. Deklarovaným cieľom bolo vzdelávať slovenské ženy v oblasti výchovy detí, kultúry, varenia a financií v slovenskom jazyku. Predsedníčkou sa stala Anna Pivková, od roku 1894 Elena Maróthy-Šoltésová. Predstaviťky a členky spolku artikulovali úsilie založiť slovenskú vyššiu dievčenskú alebo aspoň gazdinskú školu i ženský časopis, čo sa však v tom období nestretlo s pochopením nielen u maďarských úradníkov, ale ani u predstaviteľov slovenského národa v Martine, predovšetkým u rešpektovaných redaktorov *Národných novín* – Svetozára Hurbana Vajanského a Jozefa Škultétyho. E. Maróthy-Šoltésová preto na valnom zhromaždení *Živeny* podľa slov H. Gregorovej: „... nemala revolučný prejav, na taký nebola doba, veď samotná činnosť jediného ženského spolku sa sústredovala na vydávanie almanachu, ktorý bol prísne cenzurovaný, a v dávkach tých výstavek slovenských výšiviek a čipiek. Sám Vajanský vystríhal pred skazou feminizmu a velebil úlohu vestálky. Za predsedníckym stolom sedela spisovateľka Terézia Vansová, ktorá si iste pomyslela, že nám ženám nekrivdia len nepriatelia, ale aj vlastní. Čo všetko musela

31 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Slančíková-Timrava, Božena, *Skon Paľa Ročku*, premiéra 28. 4. 1995, p. č. 1995/00267 L, bulletin; ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Slančíková-Timrava, Božena, *Variácie lásky*, premiéra 24. 3. 2011, p. č. 2011 / 00014 L, bulletin.

32 Dana HUČKOVÁ, Literárny obraz ženy. Reflexia postavenia žien v časopise „Dennica“ v rokoch 1898–1903 a dobový literárny obraz ženy, in: Gabriela DUDEKOVÁ a kol., Na ceste k modernej žene: kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku, Bratislava 2011, s. 62–78.

33 Gabriela DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Vojna ako akceleračný? Politická participácia žien v Uhorsku a v Československej republike, in: Juraj BENKO – Gabriela DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, S ľudom a pre ľud: cesty k demokracii na Slovensku za monarchie a prvej republiky, Bratislava 2020, s. 329.

34 Marcela MIKULOVÁ, Tri spisovateľky (Šoltésová, Vansová, Timrava), Bratislava 2015; Dana HUČKOVÁ, Literárny obraz ženy. Reflexia postavenia žien v časopise „Dennica“ v rokoch 1898–1903 a dobový literárny obraz ženy, s. 62–78; Hana GREGOROVÁ, *Ženy*, Liptovský Sv. Mikuláš 1912.

35 Daniela KODAJOVÁ, Ženy v tieni mužov: spisovateľky, redaktorky a prekladateľky, in: Gabriela DUDEKOVÁ a kol. Na ceste k modernej žene: kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku, Bratislava 2011, s. 563–585.

podstúpiť od domácej kritiky ako redaktorka *Dennice*, pretože ženský časopis sa zdal ohrozovať vraj prirodzené poslanie ženy v rodine. Nepriateľsky k ženskej otázke sa stavali predovšetkým *Národné Noviny* na čele s redaktorom Vajanským. A keďže aj ten sedel za predsedníckym stolom, prejavy museli byť opatrné a nevybojné.³⁶

Záujem Hany Gregorovej o postavenie žien v spoločnosti bol trvalou súčasťou jej celoživotnej túžby po spravodlivosti v každej rovine. S úctou vnímala pokusy spisovateľiek a verejne činných žien na tomto poli. Ich reflexia z jej pera bola publikovaná v 30. rokoch 20. storočia časopisecky a neskôr aj knižne:

O Elene Maróthy-Šoltésovej píše: „*Keď inde feminizmus spel k všeludským cieľom, keď sa na vrchole národného sebavedomia hlásať začal kozmopolitizmus, vtedy u nás bolo treba ešte budiť vedomie. To Elena Maróthy-Šoltésová veľmi dobre vedela. Podmienky slovenského života žiadali drobnú, kultúrnu, tichú prácu. Pripájať sa k revolučným myšlienkam žien vyspelých národov bolo by znamenalo letieť strmhlav alebo – a to môžu len jednotlivci – preskočiť niekoľko stupňov vývoja... Vo všetkých poviedkach Eleny Maróthy-Šoltésovej vládne duch zmierlivý, ktorý prekonáva i najtvrdšie hnevy, je pritom reálny, nevisí vo vzduchu.*“³⁷

Pri Terézii Vansovej zdôrazňuje jej obetavosť: „*Hľa, žena bez vyššieho vzdelania, iba s kultúrou srdca, verná iskry ducha, koľko dala národu! Ako nezištne a nadšene pracovala bez honoráru, na úkor zdravia, času, aj za cenu hmotných strát. Hľadajte porovnanie ženy dneška so všetkými možnosťami a s otvoreným poľom prác. Povzbudte sa! Pochopte odkaz žien verných myšlienke!*“³⁸

O Božene Slančíkovej-Timrave a pravdivosti jej literárnych diel uvažuje nasledovne: „*Jej realizmus, pravdivá charakteristika, jasné kreslenie a živá reč plná obsahu zhustene vyjadřila zamotané deje dňa. Hoci bez tendencie, zákonom umenia, vyžaruje z knižky (Dve doby) svetlo a v ňom poučenie.*“³⁹

Zmierlivosť, opatrnosť svojich predchodkýň H. Gregorová chápala. Sama však už bola radikálnejšia: „*A ja som predsa pri všetkej nepriazni okolností bola odhodlaná vydržať a smelo ísť za cieľom, ktorý som si predstavovala tak ideálne. Táto mladá odvaha a životaschopnosť ma vzpružuje i dnes pri spomínaní a chcela by som znova a znova s elánom zápoliť a nezastavovať sa.*“⁴⁰

Hana Gregorová v dokumentácii, zbierkach a prezentácii múzea

Životné osudy spisovateľky, rodným menom Anny Boženy Lilge, sa začali kreovať v národne uvedomelej farbierskej rodine Lilgovcov. Jej matka pochádzala zo vzdelanej rodiny evanjelického teológa a učiteľa Juraja Jamnického. Dedo, Samuel Lilge, vážený mešťan, bol zakladajúcim členom Matice slovenskej. Spojitosť s literárnou činnosťou je známa u príbuzného z matkinej strany, básnika Jakuba Grajchmanna. Je

možné, že práve po ňom zdedila Hana rovnako ako jej brat Ivan (v literatúre známy pod pseudonymom Lysecký) literárne sklony, potrebu a záľubu v duševnej činnosti. Trvalou charakteristikou jej osobnosti bola ambícia poznávať, duševne, slobodne žiť a realizovať sa. Myslela a konala nonkonformne. V rodnom Martine, kultúrnom centre, stredisku Matice slovenskej a *Národných novín* sa zoznamovala so slovenskou, českou a svetovou literatúrou, tu sa rozvíjalo jej národné povedomie, záujmy, formovali názory, tu stretla aj svojho budúceho manžela, spisovateľa Jozefa Gregora Tajovského. Zobrali sa v roku 1907. Hoci boli manželia svojím založením veľmi rozdielni, ich vzťah vytrval vďaka spoločným záujmom o literatúru, veci verejné i vďaka vzájomnému pochopeniu a tolerancii. Hana nasledovala manžela do všetkých miest jeho pôsobenia ako bankového úradníka – do rumunského Nadlaku, Prešova, Martina, Bratislavy. Na všetkých miestach sa venovala rozširovaniu slovenskej literatúry, časopisu *Dennica*, zbieraniu ľudových výšiviek a iných cenností pre martinské a pražské múzeum, organizovaniu prednášok, večierok, emancipačnej práci. Málokedy sa však stretla s pochopením. J. G. Tajovský, hoci spočiatku literárne ambície svojej manželky podporoval, neskôr jej sebarealizáciu znášal problematickejšie.⁴¹ O nedorozumeniach v ich vzájomnom vzťahu svedčí početná vzájomná korešpondencia, v ktorej často uvažovali o rozdielnosti svojich pováh, ambícií, životných cieľov. Bratislavský dom Gregorovcov sa po prvej svetovej vojne stal na dvadsať rokov (1920–1940) centrom literárnej a kultúrno-spoločenskej činnosti a života. Navštevovali ho domáci i zahraniční umelci a politici staršej i mladšej generácie. Z najbližších priateľov to bol Gejza Vámoš, Emil Boleslav Lukáč, Laco Novomeský, Vlado Clementis, Ján Smrek, Fraňo Kráľ, Janko Jesenský, Albert Pražák, Vladimír Vančura, František Xaver Šalda, priateľky Marie Majerová, Anna Marie Tilschová, Eva Vrchlická, Jindra Hušková.⁴² Spisovateľka stála spolu s maliarom Jaroslavom Jarešom a profesorom Frankom Wollmanom pri zrode Umeleckej besedy slovenskej v Bratislave a dlhé roky bola predsedníčkou jej literárneho odboru.

O vplyve H. Gregorovej na poprevratovú generáciu napísal spisovateľ Emil Boleslav Lukáč: „*Utiekali sme sa k nej nielen ako k spisovateľke, spolupracovníčke, spolubojovníčke za vyššie umelecké, národné, humanitné a socialistické ideály, ale aj ako k múdrej žene, k Našej pani Hane Gregorovej... Nevie, neviem, či dnešná mladá kultúrna generácia slovenská má za sebou a pri sebe takú centrálnu ženskú osobnosť, ktorá by jej bola tým, čím nám bola naša pani Hana Gregorová...*“⁴³

Svojím založením a presvedčením bola čechoslovakistka, české kultúrne prostredie ju obohacovalo a motivovalo. Opätovne sa počas života vracala do Prahy a po smrti J. G. Tajovského tu u dcéry prežila aj svoje posledné dni. Blízke kontakty udržiavala s učiteľkou Máriou Dvořáčkovou, spisovateľkou Žofiou Pohoreckou, s obhajkyňami práv

36 Hana GREGOROVÁ, *Spomienky*, Bratislava 1979, s. 100–101.

37 Hana GREGOROVÁ, *Oživená nádej*, Bratislava 1985, s. 165.

38 Tamže, s. 171.

39 Tamže, s. 174.

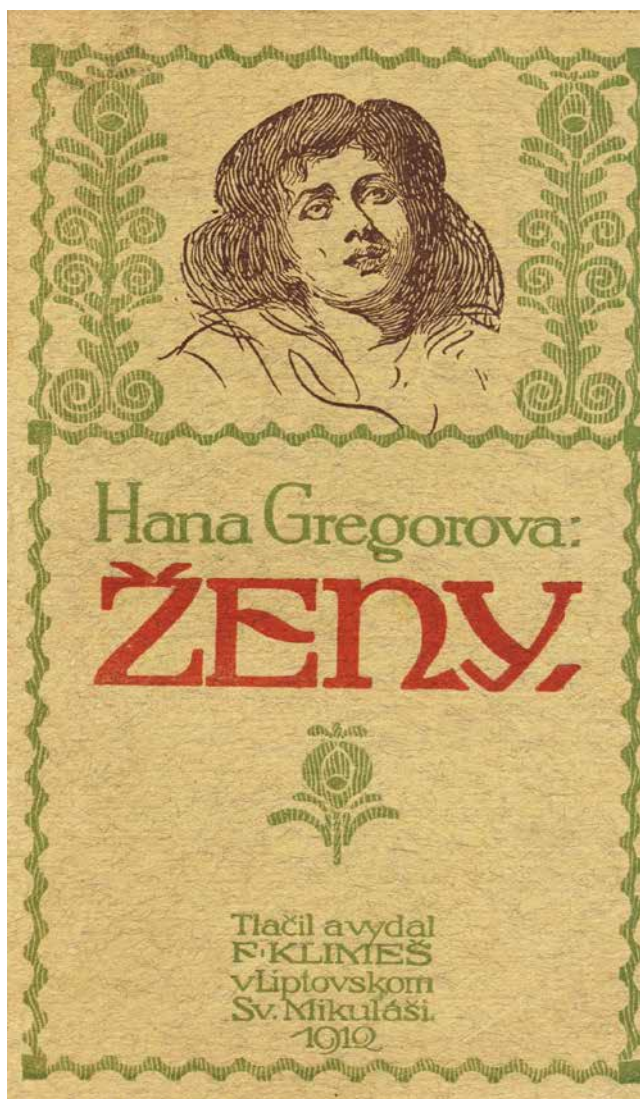
40 Hana GREGOROVÁ, *Spomienky*, Bratislava 1979, s. 111.

41 Dagmar GREGOROVÁ, Ani čas nemení: dôverné listy Hany Gregorovej a Jozefa Gregora Tajovského, Bratislava 1972.

42 Dagmar GREGOROVÁ-PRÁŠILOVÁ, *Gregorovský dům*, Praha 1995.

43 Emil Boleslav LUKÁČ, [Predhovor], in: Dagmar GREGOROVÁ, Ani čas nemení, Bratislava 1972, s. 9.

Obr. 9. Hana Gregorová, *Ženy*, Praha 1912. Zdroj: LHMBB, L 02955.

žien Františkou Plamínkovou, Máriou Majerovou, Miloslavou Sísovou, Annou Ziegloserovou, rovnako blízke jej boli európske spisovateľky Dora Gabe, Karin Michaelis, Hedvig Collin, Ellen Rydeliu a i. Bola predsedníčkou bratislavského PEN klubu, krátko predsedníčkou Zväzu slovenských žien, predsedníčkou spolku Solidarita, členkou Spoločnosti pre hospodárske a kultúrne styky so Sovietskym zväzom. Zúčastňovala sa na rôznych ženských a spisovateľských kongresoch, o i. na svetovom kongrese PEN klubu v Budapešti, Juhoslávii alebo na parížskom kongrese Ligy pre ľudské práva. Počas druhej svetovej vojny sa v Prahe zapojila do ilegálneho protifašistického hnutia a po oslobodení do hnutia za svetový mier. Na Svetovom kongrese žien v Paríži koncom roka 1945 vystúpila s prejavom, v ktorom vyzvala na spoluprácu všetky krajiny v Európe pri výstavbe demokratického sveta.⁴⁴ Pochovaná je spolu s J. G. Tajovským v jeho rodisku v Tajove.

V literárnej tvorbe Hany Gregorovej sa stala prevažujúcim námetom téma postavenia žien v spoločnosti a sociálna otázka. Venovala sa tiež tvorbe pre deti, publicistike a ako divadelná referentka *Robotníckych novín* (1923–1926)⁴⁵ uverejňovala recenzie divadelných hier. Debutovala poviedkou *Prvá obeť* v *Dennici* Terézie Vansovej.⁴⁶ Prvou knihou *Ženy* (1912)⁴⁷ rozvírila hladinu stojatých vôd konzervatívneho Martina, zastúpeného Vajanského *Národnými novinami*. Karol Rosenbaum o nej napísal: „*Hana Gregorová svojimi Ženami pobúrila vtedajšiu slovenskú verejnosť, hoci už pred ňou o postavení ženy mnoho pravdy povedala Timrava, osmelila sa aj zdanlivo harmonizujúca E. Maróthy-Šoltéssová, ba vo veršoch i L. Podjavorinská, kým najtradičnejšie si počínala T. Vansová.*“⁴⁸ (Obr. 9) Získala mnoho nepriateľov, no nedala sa odradiť. V dvadsiatych rokoch vyšli ďalšie knihy poviedok *Môj svet* (1920), *Pokorní ľudia* (1924) a kľúčová kniha *Slovenská žena pri krbe a knihe* (1929) ako vklad do európskeho feministického myslenia.⁴⁹ Publikácia svojím charakterom patrí do vzdelávacej spisby. H. Gregorová v nej zozbierala cenný archívny materiál o účasti konkrétnych žien vo verejnom živote na našom území v histórii od prvých dokladov v 17. storočí cez dobu štúrovskú, maticné časy až po novšie obdobie. Osobitné kapitoly venovala príspevkom žien v literatúre pre deti a kontaktom českých a slovenských žien. Svoje úvahy o ženskej otázke uverejnila v závere knihy v kapitole nazvanej *Na pokon*:

„Nuž nie je to len ‚ženská‘ otázka, je všeludského významu. V boji o individuálne povznesenie seba je zhrnutý boj o povznesenie človeka vôbec...

... vnútorný význam hnutia lepšie by vystihol názov: *boj o individuálne právo a povinnosť, boj o slobodu rozvoja ducha a o uznanie rovnocennosti ľudskej...*

... *ženská otázka je viac než ‚ženskou‘ otázkou...*

... *nie je reč už len o žene samej...*

... *preto pravý feminizmus nikdy nebojuje proti mužovi, ale vedľa neho a s ním o nový ideál ženy a o ideál všeludský.*“⁵⁰

V tridsiatych rokoch dokončila knihu noviel *Zo srdca* (1930) a romány *Vlny duše* (1933) a *Čas nezastavíš* (1938). Cestopis *Svet je tak krásny* vyšiel v roku 1935. Po vojne vyšli ešte knihy *Radosť bez tône a slzy vekov* (1945), *Ženy – matky za svetový mier* (1946) a výbery z tvorby *Cudzím dvorom* (1949), *Trpké údely* (1958) a *Spomienky* (1979). V tlači vychádzali jej početné divadelné recenzie a deťom určené knihy *Oddané srdiečka*, *Rozprávky z rádia*, *Kytka*, *Pavko v Prahe* a preklad z češtiny *Chrobáčiky* od autora Jana Karafiáta. Múzeum spravuje pôvodné prvé i ďalšie, v niektorých prípadoch signované vydania kníh, rôzne komentované výbery próz a publicistických článkov i literatúru hodnotiacu jej tvorbu a spoločenské pôsobenie ako ucelenú kolekciu s významnou výpovednou hodnotou.

Svoj životný postoj sformulovala H. Gregorová v odkaze vnúcatám: „*Hlavné v živote ľudskom je láska, spravodlivosť, česť, čisté svedomie, úcta k pravde a duševným*

44 Hana GREGOROVÁ, *Ženy – matky za svetový mier* (Doplňok: Svetový kongres v Paríži), Bratislava 1946.

45 Karol ROSENBAUM, Svet Hany Gregorovej, in: Hana GREGOROVÁ, *Oživená nádej*, Bratislava vydavateľstvo 1985, s. 223.

46 Hana GREGOROVÁ, *Prvá obeť*, *Dennica* 12, 1910, č. 11, s. 169 – 172; *Dennica* 13, 1910, č. 12, s. 65 – 67.

47 Hana GREGOROVÁ, *Ženy*, Liptovský Sv. Mikuláš 1912.

48 Karol ROSENBAUM, Svet Hany Gregorovej, in: Hana GREGOROVÁ, *Oživená nádej*, Bratislava 1985, s. 218.

49 Hana GREGOROVÁ, *Slovenka pri krbe a knihe*, Praha 1929.

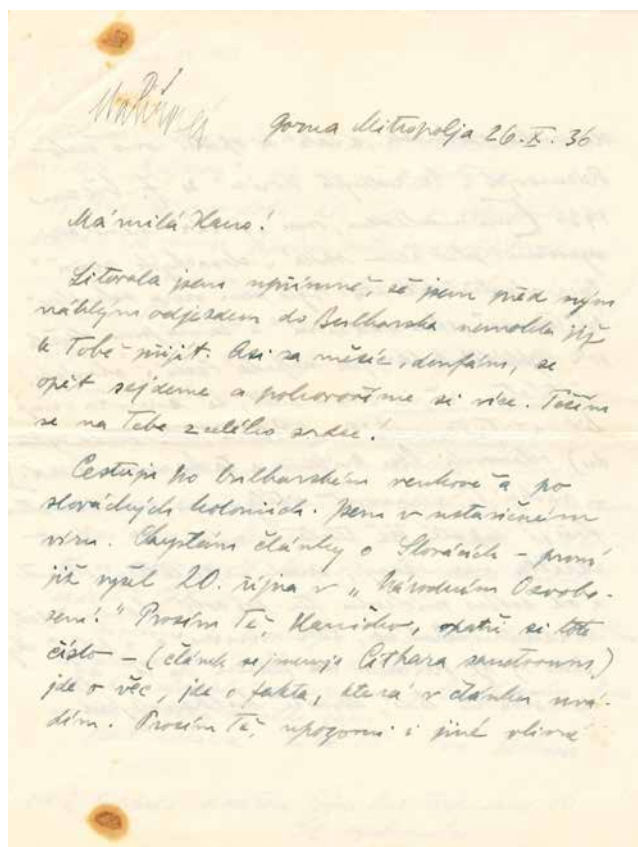
50 Hana GREGOROVÁ, *Na pokon*, in: Hana GREGOROVÁ, *Slovenka pri krbe a knihe*, Praha 1929, s. 242–251.

hodnotám. Vo Vašich srdciach sú ich základy ako predpoklady pravého šťastia. Zachovajte si ich neporušené v každom boji, len tak budete skutočne víťaziť, i keby ste zdanlivo prehrávali. Duševný život človeka je jasný aj záhadný a ťažko vysvetliteľný, sama som zaň bola vysmievaná, nie je však v protiklade k vonkajšej skutočnosti a zdravému rozumu. Je len inou skutočnosťou – vnútornou a individuálnou. Rada by som Vám, deti drahé, odkázala vieru v taký duchovný život, ktorý je neprístupný tým, ktorí ho už vopred odmietajú, lebo ho nechápu.“⁵¹

Osobný fond Hany Gregorovej začalo múzeum tvoriť po postupnom narastaní množstva dokumentov so vzťahom k jej osobe, predtým zaraďovalo predmety do fondu Jozefa Gregora Tajovského. Väčšinu cenností získalo múzeum od dcéry Dagmar Gregorovej-Prášilovej a jej detí. S problematikou rovnoprávného postavenia žien v spoločnosti sa viažu najmä knižné vydania literárnych diel, korešpondencia a fotografie so spisovateľkami a osvetovými pracovníčkami Helenou Malířovou (Obr. 10), Annou Máriou Tilschovou (Obr. 11), Dorou Gabé, Annou Ziegloserovou (Obr. 12), Luisou Hálkovou-Šrobárovou, Miloslavou Sísovou, Máriou Majerovou, Karin Michelis, Jindrou Húskovou i so spolkom Jednota slovenských žien.

Slovenské ženské hnutie sa rozvíjalo v spolupráci s českým v rámci konceptu československej vzájomnosti koncom 19. a začiatkom 20. storočia.⁵² H. Gregorová publikovala na stránkach českých časopisov a prednášala na pozvanie českých spolkov. V zbierkach LHM dokladuje túto jej činnosť najmä korešpondencia. Vydavateľka a redaktorka časopisu *Ženský obzor* Anna Ziegloserová v listoch žiadala o príspevky: „A prosíme, aby ste našemu listu zachovala svoju prízeň. Príspevek prijmu ráda, leč musí to byť zač doma nikde neotišteno!“⁵³ V inom liste Ziegloserová píše: „Dnes, kdy k moravské hlídce připojili jsme též slovenskou, tešíme se a spoléháme, že nám do ní – proti honoráři – budete pravidelně měsíčně referovati co nového z kulturního a společenského života na Slovensku se děje...“⁵⁴ Okrem toho navrhovala i peňažnú pomoc: „Milá pani Hano, piši ve spěchu a jen abych Vám sdělila, byste ihned poslala žádost o podporu na Pomocný fond pro literáty, žurnalisty a výtvarníky, při Ústředním spolku českých žen, Praha II. Spálená ul. [...] Sdělte mi ihned, jak žádost podáte a já dopiši hned také list doporučující, jako člen spolku novinářů, jež je v odboru zastoupen... Vaše AZ.“⁵⁵

Ďalšou spolupracovníčkou H. Gregorovej bola spisovateľka a redaktorka A. M. Tilschová, ktorá v roku 1925 píše, že prevzala redakciu kultúrneho rodinného štrnásťdenníka *Lada* a prosí H. Gregorovú o článok o E. Maróthy-Šoltésovej a krátku prózu pre časopis, v roku 1931 informuje o blížiacej sa návšteve bulharskej spisovateľky Dory Gabe, ktorá

Obr. 10. List od Heleny Malířovej z Gorna Mitropolja 26. 10. 1936 (Buharsko).

„Má milá Hano! Asi za měsíc, doufám, se opět sejdem a pohovoříme si více. Teším se na Tebe z celého srdce! [...] Věřím v sílu dobré vůle a doufám, že i na otázku slovácké emigrace v Bulharsku bude někdy chvilka času.“

Zdroj: LHMBB, ev. č. L 14451.

rada prijme pozvanie do pohostinného gregorovského domu v Bratislave. Ako predsedníčku bratislavského Klubu PEN informuje H. Gregorovú v rokoch 1934–1939 o diani v pražskom Klube PEN.⁵⁶ O pozitívnom prijímaní H. Gregorovej v českom kultúrnom prostredí svedčí záujem o jej účasť na spoločenských podujatiach. A. M. Tilschová na hlavičkovom papieri Spoločenského klubu v Prahe píše: „S Vaší účastí ovšem, vážená paní, počítáme s naprostou bezpečností, jinak by bylo nutno večer odvolati vůbec. Na večer jsou pozváni slovenští poslanci a senátoři, kteří budou meškat tento týden v Praze a ku přání p. min. Dra Slávika řada Slováků v Praze meškajících. Stal se tedy večer jaksí prestižovou otázkou, zejména s hlediska spolupráce mezi Slováky a námi a jeho odřeknutí bylo by těžkou ranou. Výbor Klubu mne požádal, abych Vás poprosila, abyste za každou cenu

51 Dagmar GREGOROVÁ-PRÁŠILOVÁ, Gregorovský dům, Praha 1995, s. 29.

52 Karol HOLLÝ, Ženská emancipácia: diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia, Bratislava 2011, s. 55–72.

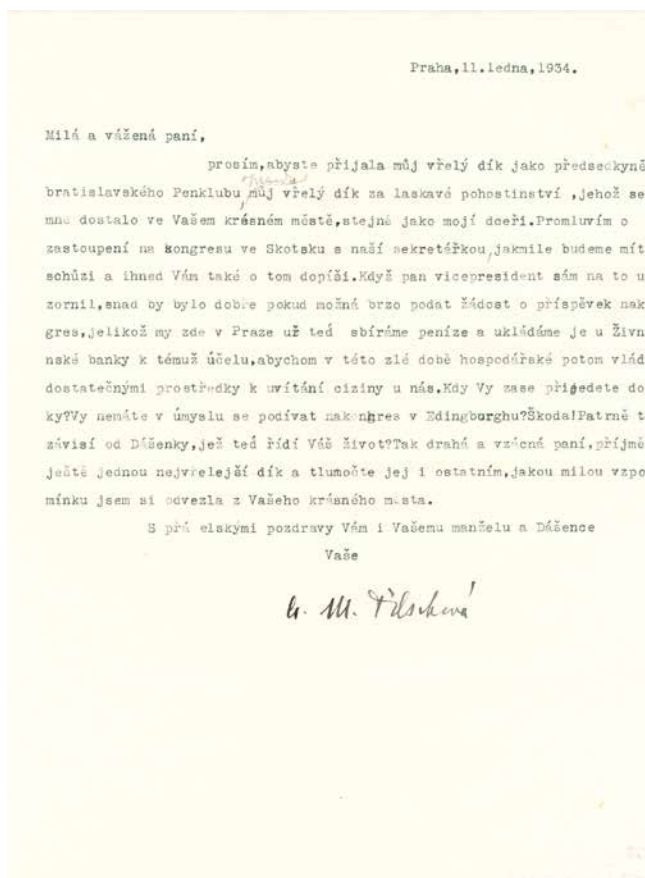
53 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Gregor Tajovský, Jozef, k. IV, ev. č. L 14468, list prijatý od Anny Ziegloserovej, nedat. Predpokladá sa 1915–1916.

54 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Gregor Tajovský, Jozef, k. IV, ev. č. L 14470, list prijatý od Anny Ziegloserovej, 7. 3. 1916.

55 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Gregor Tajovský, Jozef, k. IV, ev. č. 14469, list prijatý od Anny Ziegloserovej, 13. 7. 1915.

56 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Gregor Tajovský, Jozef, k. IV, ev. č. L 14458, list prijatý od Anny Marie Tilschovej, 27. 1. 1925; ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Gregor Tajovský, Jozef, k. IV, ev. č. L 14458, list prijatý od Anny Marie Tilschovej, 14. 9. 1931; ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Gregor Tajovský, Jozef, k. IV, ev. č. L 14453, list prijatý od Anny Marie Tilschovej, 11. 1. 1934.

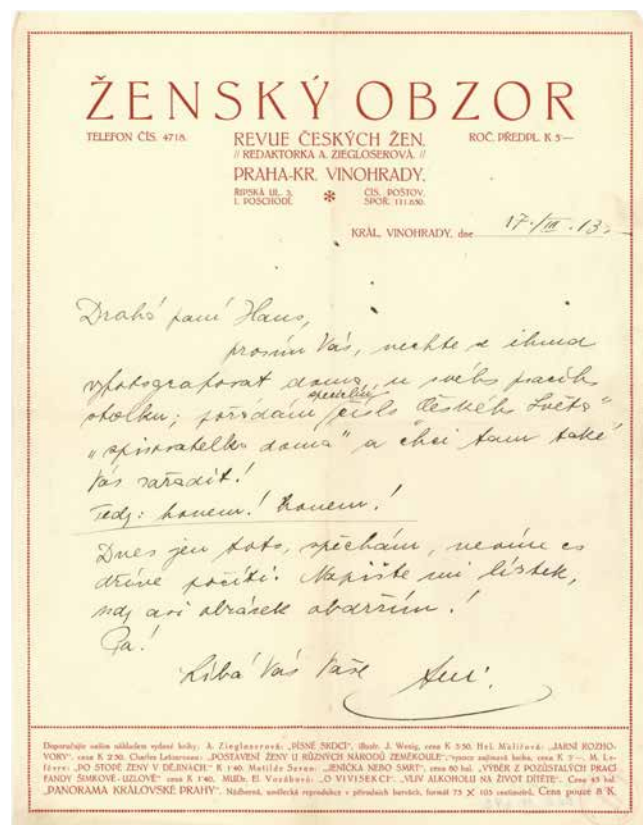

Obr. 11. List od Marie Tilschovej, Praha, 11. 1. 1934. Poďakovanie Gregorovej ako predsedníčky bratislavského PEN klubu za pohostinstvo v Bratislave. „Nemáte v úmyslu poďívať sa na kongres v Edinburhu? Škoda! Partně to závisí od Dášenky, jež teď řídí Váš život? Tak, drahá a vzácná paní [...]“
Zdroj: LHMBB, ev. č. 14453.

do Prahy přijela...“⁵⁷ Spolupráca a priateľstvo s A. Ziegloserovou a A. M. Tilschovou pretrvávali aj počas druhej svetovej vojny. Stretnutia v bytoch a diskusie na aktuálne témy i neskorší tragický osud Anny Ziegloserovej zastrelenej vo väzení gestapom podrobne opísala H. Gregorová vo svojich spomienkach.⁵⁸

Významnou a jedinečnou skupinou dokumentov vo fonde sú auditívne nahrávky Hany Gregorovej, jej čítania rozprávok do rozhlasu alebo jej spomienok na J. G. Tajovského.⁵⁹ Cenné sú tiež audiovizuálne nahrávky vyhotovené pracovníkmi LHM zachytávajúce dcéru J. G. Tajovského a H. Gregorovej – Dagmar Gregorovú-Prášilovú pri príležitosti jej opakovanej osobnej návštevy múzea a iných inštitúcií v banskobystrickom regióne v rokoch 1995, 2000 a 2002. Sú bohatým a autentickým zdrojom informácií o oboch rodičoch – spisovateľoch, o ich manželstve, ich spoločenských aktivitách, vzťahoch s domácimi a zahraničnými umelcami, ale i o memoárovej literárnej tvorbe.

Obr. 12. List od Anny Ziegloserovej, Praha-Kráľ. Vinohrady 17. 3. 1913.

„Drahá Hano, prosím Vás, nechte se ihned vyfotografovat doma u svého psacího stolu; pořádám speciální číslo Ženského světa „spisovatelka doma“ a chci tam také vás zařadit! [...]“
Líbá Vás Vaše Ani“

Zdroj: LHMBB, ev. č. 14472.

Na nahrávke z roku 2000 Dagmar o rodičoch hovorí: „Cito-vo hlboko prežívali všetko, boli si absolútne oddaní, verili si, dôverovali si, ale boli rôznych životných prístupov a aj pováh, otec bol realista, mama bola romantik, ale oni sa vedeli niekde v strede zísť, pretože pre nich nebolo rozhodujúce vyhrať, keď sa rozprávali, ale vyložiť si zaujímavé veci a zhodnúť sa v tom, tam bolo to spolužitie veľmi užitočné...“⁶⁰

Zaujímavé sú spomienky Dagmar Prášilovej na návrat J. G. Tajovského z prvej svetovej vojny, keď jeho cesta viedla z Ruska na Slovensko cez USA. V súlade s názorovou platformou čechoslovakistov a ich predstaviteľom M. R. Štefánikom mal J. G. Tajovský v Amerike povinnosti s riešením narastajúcich autonomistických tendencií. Preto sa na Slovensko vrátil až v roku 1920.⁶¹ Podobne autentické sú informácie v nahrávke týkajúce sa vydania knihy Dagmar Prášilovej *Život musí mať cveng*. Pred vydaním jej radil literárny vedec Karol Rosenbaum nezaraďovať do knihy kapitulu *V zajatí*, v ktorej opisuje, ako sa J. G. Tajovský počas vojny v Rusku dostal do zajatia, a písala o rôznych peripetiách,

57 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Gregor Tajovský, Jozef, k. IV, ev. č. L 14452, list prijatý od Anny Marie Tilschovej, 14. 12. 1931.

58 Hana GREGOROVÁ, Spomienky, Bratislava 1979.

59 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. audiovizuálne dokumenty, Hana Gregorová, Spomienky na J. G. Tajovského, ev. č. 04472, nedat.

60 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. audiovizuálne dokumenty, Dagmar Prášilová v Hybiach 2000, 0, 56- min.

61 Tamže.

Obr. 13. Expozícia Hany Gregorovej a Dagmar Prášilovej v Pamätnom dome Jozefa Gregora Tajovského v Tajove. Zdroj: LHMBB.

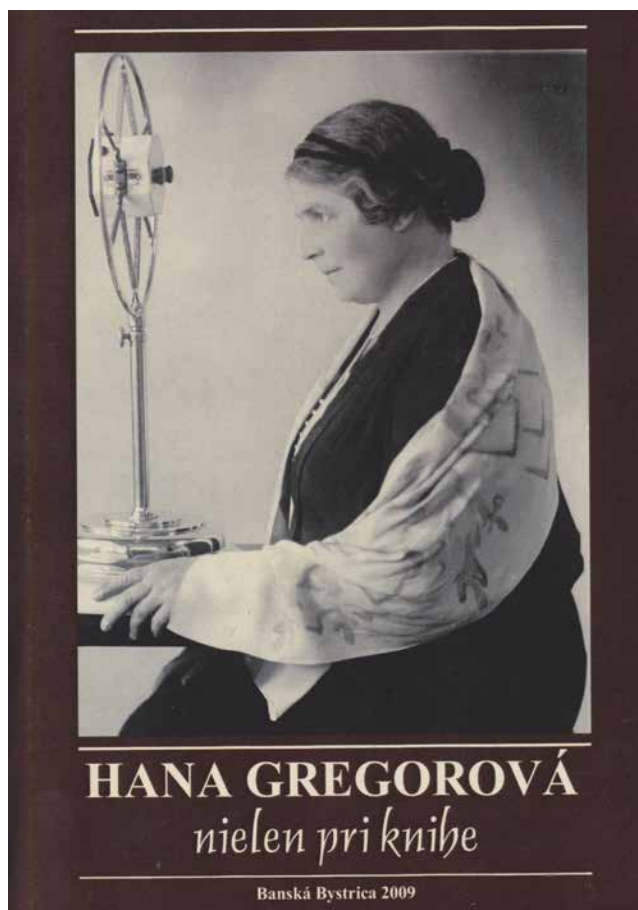
i osobných, v období prvej republiky, keď podľa Prášilovej „neboli uznávaní legionári“.⁶² Nevydanú kapitolu sa rozhodla odovzdať do fondu LHM.⁶³

Bohatý zbierkový fond Hany Gregorovej, ako aj ostatné fondy Literárneho a hudobného múzea sú cenným primárnym informačným zdrojom otvoreným pre vedecké zhodnocovanie nielen pracovníkmi múzea, ale i širokej odbornej verejnosti. Za viac ako päťdesiat rokov svojej existencie poskytlo LHM bádateľské služby desiatkam záujemcov, ktorí publikovali výsledky skúmania prostredníctvom vedeckých⁶⁴, odborných i populárno-náučných textov.

Osobnosť Hany Gregorovej prezentuje LHM prostredníctvom výstavnej činnosti, kultúrno-vzdelávacích programov i publikácií. Stála expozičná Hany Gregorovej je od roku 1982 sprístupnená v Pamätnom dome Jozefa Gregora Tajovského v Tajove ako samostatná časť v poslednej miestnosti domu. (Obr. 13) Tematizuje sa špecifickými prostriedkami múzejnej komunikácie s rozšírenou bio-bibliografickou nadstavbou. Predstavuje H. Gregorovú ako spisovateľku, priekopníčku v oblasti emancipácie žien, manželku i matku.

Ženským autorkám vo fonde LHM bola v roku 2016 venovaná výstava *Regionálne rozprávarky – Terézia Vansová, Hana Gregorová, Zlata Solivajsová, Hana Ponická, Klára Jarunková* – druhovo a historicky odlišné typy spisovateľských osobností, ktoré spájajú zaujímavé životné príbehy. H. Gregorová ako verejná činiteľka a účastníčka slovensko-sovietskeho stretnutia spisovateľov a novinárov v roku 1935 bola prezentovaná doma i v zahraničí na výstave *Janko Kupala: slovenské stretnutia* (2013).

Múzeum usporiadalo odborné podujatia *Emancipácia v slovenskej literatúre* (2005) a *Hana Gregorová nielen pri knihe* (2009), na ktorých vystúpili múzejníčky, vedecké pracovníčky, spisovateľky a rodinní príslušníci Hany Gregorovej, aby reflektovali prínos spisovateľky vo verejnej, ale i súkromnej sfére jej pôsobenia. Z príspevkov na podujatiach vydalo múzeum zborníky s rovnomennými názvami.⁶⁵

Obr. 14. Expozícia Hany Gregorovej a Dagmar Prášilovej v Pamätnom dome Jozefa Gregora-Tajovského v Tajove. Zdroj: LHMBB.

(Obr. 14) Širokej verejnosti sú určené divadelné jednoaktovky, ktorých scenár napísali odborní pracovníci LHM, napríklad *Manželstvo v listoch – hra o nevšednom vzťahu dvoch nevšedných ľudí – o Jozefovi Gregorovi Tajovskom a Hane Gregorovej* (2018). Scenár napísala a hru režírovala kurátorka literárnych zbierok Lucia Panáčková. Predstavenie dvoch hercov čerpalo námet z korešpondencie spisovateľov a zobrazovalo ich vzájomný vzťah i životný postoj. Múzeum ho uviedlo na podujatí Noc múzeí a galérií 2018 v priestoroch Pamätného domu Jozefa Gregora Tajovského v Tajove.

Obec Tajov v spolupráci s múzeom pravidelne pripravuje pri príležitosti životných výročí slávnostné podujatia venované spisovateľke, múzeum vydáva publikácie, propagačné materiály, prispieva do televíznych i rozhlasových relácií a filmov.⁶⁶

Záver

Dokumentácia literárnej a hudobnej kultúry banskobystričského regiónu patrí k základnému poslaniu Literárneho a hudobného múzea, ktoré spravuje viac ako 60 000 zbierkových

62 Tamže.

63 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Gregorová, Hana, k. I., ev. č. 12716, V zajatí, strojepis s poznámkou: Kapitola vyradená Karolom Rosenbaumom z knihy *Život musí mať eveng*, Bratislava 1963, uplatnená v knihe *Gregorovský dům*, Praha 1995. Na doplnenie je potrebné uviesť, že kapitola V zajatí nebola zaradená ani do prvého vydania knihy: Jozef Gregor TAJOVSKÝ, *Rozprávky o československých légiách v Rusku*, Bratislava 1920; všetky kapitoly vyšli až zásluhou editorky Marcely Mikulovej v publikácii: Jozef Gregor TAJOVSKÝ, *Rozprávky z Ruska*, Bratislava 2011.

64 X. ŠUCHOVÁ, *Smutný príbeh zo smutných čias: dve vojny v rodinnom živote Terézie Vansovej*.

65 Z. TROLIGOVÁ (ed.), *Emancipácia v slovenskej literatúre*; Z. TROLIGOVÁ (ed.), *Hana Gregorová nielen pri knihe*.

66 Aktuálne i staršie informácie o podujatiach a publikáciách LHM sú uverejňované na webovej stránke www.svkbb.eu.

predmetov. Významné miesto medzi literárnymi zbierkami patrí artefaktom dokladujúcim životné osudy i výsledky tvorivého ducha slovenských spisovateliek, ktoré spája téma emancipácie žien a spojitosť s banskobystrickým regiónom, čo je základný motív ich dokumentácie v LHM. Elenú Maróthy-Šoltésovú, Teréziu Vansovú, Boženu Slančíkovú-Timravu a osobitne Hanu Gregorovú sme predstavili prostredníctvom stručného prehľadu života a diela s dôrazom na ich pôsobenie v ženskom hnutí. Z reflexie vyplynuli rozdielne prístupy spisovateliek k problematike emancipácie žien ako dôsledok vplyvu spoločensko-politických pomerov, veľkého vekového rozdielu medzi nimi, ale tiež ich individuálneho osobnostného založenia. Zatiaľ čo E. Maróthy-Šoltésová a T. Vansová predstavovali umiernené konzervatívne stanovisko a presadzovali opatrnú metódu postupných krokov presadzovania emancipácie, H. Gregorová bola predstaviteľkou radikálneho krídla mladšej generácie vedomej si svojich prirodzených práv. Na príkladoch korešpondencie spisovateliek z fondu LHM sme poukázali na ich mnohorozmerné aktivity spisovateľské, redaktorské, spolkové i na vzájomnú spoluprácu a podporu. Zbierkový fond LHM je ako cenný primárny informačný zdroj otvorený na bádanie, ktorého výsledky prezentuje múzeum verejnosti prostredníctvom expozičnej a výstavnej činnosti, publikačnej a edičnej činnosti, ale aj usporadúvaním kultúrno-vzdelávacích programov. Stálu expozíciu Hany Gregorovej sprístupňuje v Pamätnom dome Jozefa Gregora Tajovského v Tajove a malú stálu výstavu Terézie Vansovej v expozícii Múzeum – domov múz v Banskej Bystrici. Budúcnosť v dokumentácii a prezentácii zbierok spisovateliek, ako aj zbierkového fondu vo všeobecnosti patrí novým pohľadom a prístupom k interpretácii dát na základe nových poznatkov literárnej vedy i muzeológie a s využitím možností moderných technológií.

Prameny

- ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Šoltésová, E. M.
 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Vansová, Terézia.
 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Slančíková-Timrava, Božena.
 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Gregor Tajovský, Jozef.
 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. audiovizuálne dokumenty.
 ŠVK-LHM Banská Bystrica, f. Gregorová, Hana.

Literatura

- Andrea BOKNÍKOVÁ (ed.), *Potopené duše: z tvorby slovenských poetiek v prvej polovici 20. storočia*, Bratislava 2017.
 Gabriela DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, *Vojna ako akcelarátor? Politická participácia žien v Uhorsku a v Československej republike*, in: Juraj BENKO – Gabriela DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, *S ľudom a pre ľud: cesty k demokracii na Slovensku za monarchie a prvej republiky*, Bratislava 2020, s. 303–336.
 Marián GLADIŠ, *Prvé slovenské ženské časopisy: Dennica, Živena, Slovenská žena (1898–1923)*, Košice 2021.
 Hana GREGOROVÁ, *Prvá obeť*, *Dennica* 12, 1910, č. 11, s. 169–172; *Dennica* 13, 1910, č. 12, s. 65–67.
 Hana GREGOROVÁ, *Slovenka pri krbe a knihe*, Praha 1929.

- Hana GREGOROVÁ, *Na pokon*, in: Hana GREGOROVÁ, *Slovenka pri krbe a knihe*, Praha 1929, s. 242–251.
 Hana GREGOROVÁ, *Láska detinská: Venované slečne Marii Dvořáčkovej v Kouřimě*, *Dennica*, 1912, roč. 14, č. 7, s. 157–158.
 Hana GREGOROVÁ, *Ženy*, Liptovský Sv. Mikuláš 1912.
 Hana GREGOROVÁ, *Oživená nádej*, Bratislava 1985.
 Hana GREGOROVÁ, *Spomienky*, Bratislava 1979.
 Dagmar GREGOROVÁ, *Moji rodičia*, *Slovenka*, 1985, roč. 37, č. 4, s. 14–15.
 Dagmar GREGOROVÁ, *Moja mama*, *Slovenka*, 1990, roč. 42, č. 4, s. 18–19.
 Dagmar GREGOROVÁ, *Ani čas nemení: dôverné listy Hany Gregorovej a Jozefa Gregora Tajovského*, Bratislava 1972.
 Dagmar GREGOROVÁ-PRÁŠILOVÁ, *Gregorovský dům: Přemýšlení nad tím, co bylo, i o tom, co je*, Praha 1995.
 Karol HOLLÝ, *Ženská emancipácia: diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia*, Bratislava 2011.
 Dana HUČKOVÁ, *Kontexty slovenskej moderny*, Bratislava 2014, s. 44–91.
 Dana HUČKOVÁ, *Literárny obraz ženy. Reflexia postavenia žien v časopise „Dennica“ v rokoch 1898–1903 a dobový literárny obraz ženy*, in: Gabriela DUDEKOVÁ a kol., *Na ceste k modernej žene: kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*, Bratislava 2011, s. 62–78.
 Daniel HUPKO (ed.), *Janko Jesenský a Jozef Gregor Tajovský: pramene – dimenzie – reflexia*, Bratislava 2020.
 Karel Kálal [heslo], in: *Biografický lexikón Slovenska IV*, Martin 2010, s. 363–364.
 Daniela KODAJOVÁ a kol., *Živena: 150 rokov spolku slovenských žien*, Bratislava 2019.
 Daniela KODAJOVÁ, *Ženy v tieni mužov: spisovateľky, redaktorky a prekladateľky*, in: Gabriela DUDEKOVÁ a kol., *Na ceste k modernej žene: kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku*, Bratislava 2011, s. 563–585.
 Ludvík KÜHN, [Úvodné stránky], in: Hana GREGOROVÁ, *Svet je tak krásny: dojmy a črty z ciest*, Bratislava 1935, s. 7–14.
 Emil Boleslav LUKÁČ, [Predhovor], in: Dagmar GREGOROVÁ, *Ani čas nemení*, Bratislava 1972, s. 9.
 Marcela MIKULOVÁ, *Tri spisovateľky: (Šoltésová, Vansová, Timrava)*, Bratislava 2015.
 Elena MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, *Na dedine*, *Slovenské pohľady*, 1881, roč. 1, č. 6, s. 505–524.
 Elena MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, *Proti prúdu*, *Turčiansky Sv. Martin* 1894.
 Elena MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, *Moje deti. Dva životy od kolisky po hrob. Zápisky a rozpravy*, *Turčiansky Sv. Martin* 1924.
 Elena MARÓTHY-ŠOLTÉSOVÁ, *Sedemdesiat rokov života: autobiografická rozprava*, *Martin* 1925.
 Andrej MRÁZ, *Literárne dielo Terézie Vansovej*, *Turčiansky Sv. Martin* 1937.
 Albert PRAŽÁK, *Červencová neděle*, in: Jozef Gregor Tajovský v kritike a spomienkach: *Zborník*, Bratislava 1956, s. 213–218.
 Xénia ŠUCHOVÁ, *Smutný príbeh zo smutných čias: dve vojny v rodinnom živote Terézie Vansovej*, *Forum*

- Historiae [online], 2009, roč. 3, č. 2 [cit. 20. 06. 2022]. Dostupné z: <https://www.forumhistoriae.sk/sk/clanok/smutny-pribeh-zo-smutnych-cias-dve-vojny-v-rodinom-zivote-spisovatelky-terezie-vansovej>
- Soňa ŠVÁČOVÁ, Pamätný dom Jozefa Gregora Tajovského v Tajove, Banská Bystrica 2018.
- Soňa ŠVÁČOVÁ, Z dejín Literárneho a hudobného múzea – On history of Museum of Literature and Music, in: Soňa ŠVÁČOVÁ et al., Literárne a hudobné múzeum v Banskej Bystrici – Museum of Literature and Music in Banská Bystrica, Banská Bystrica 2019, s. 13–30.
- Zlata TROLIGOVÁ (ed.), Emancipácia v slovenskej literatúre: zborník z odborného seminára, Banská Bystrica 24. februára 2005, Banská Bystrica 2006.
- Zlata TROLIGOVÁ (ed.), Hana Gregorová nielen pri knihe, Banská Bystrica 2009.
- Terézia VANSOVÁ, Sirota Podhradských, Ružomberok 1889.
- Terézia VANSOVÁ, Nová kuchárska kniha, Liptovský Sv. Mikuláš 1914.
- Terézia VANSOVÁ, Kliatba, Košice 1926.
- Terézia VANSOVÁ, Môj muž, Slovenské pohľady 1926–1928.
- Terézia VANSOVÁ, Pani Georgiadesová na cestách: veselý cestopis do Prahy na národopisnú výstavu, Praha 1930.
- Terézia VANSOVÁ, Slovenka doma i na cestách. Čítanka, Bratislava 2011.
- Hana VYDROVÁ, Hana Gregorová: Personálna bibliografia, Martin 1974.